

Protest en politieke participatie in de landbouw

A. T. J. Nooij

I De demonstraties van 1974

Protest-demonstraties van boeren behoren in Nederland niet tot de alledaagse gebeurtenissen. Hieruit mag echter niet de conclusie worden getrokken, dat de Nederlandse boer even tevreden is over zijn sociaal-economische positie als een gepensioneerde ambtenaar. De landbouw is een primaire bedrijfstak. In een proces van economische groei¹ wordt de toenemende arbeidsproductiviteit voortdurend gecompenseerd door een afvloeiing van arbeid uit de landbouw. Als er werkelijk sprake is van economische groei komt de vrijkomende arbeid terecht in andere sectoren van de economie waar een meer productieve inzet van de factor arbeid mogelijk is. Een daling van het aantal arbeidskrachten in de landbouw is een noodzakelijk aspect van het streven naar een optimale allocatie van arbeidskrachten, hetgeen op zijn beurt weer een wezenlijk onderdeel is van het streven naar economische groei. Het landbouwbeleid² van de overheid is erop gericht dit proces soepel te laten verlopen. Eén van de instrumenten van dit beleid, het prijsbeleid, beoogt niet alleen een protectie van de boer tegen goedkope importen, maar is ook een stimulans tot productiviteitsverhoging. Dit laatste wordt bereikt, door de prijzen zodanig vast te stellen, dat alleen boeren die werken onder gunstige productieomstandigheden op efficiënt geleide bedrijven (bv. grote omvang) een aanvaardbaar arbeidsinkomen bereiken. Tevreden met het gevoerde landbouwbeleid is in feite niemand. Sommigen wijzen op de regelmatige productieoverschotten en stellen dat de prijzen kennelijk op een te hoog niveau zijn vastgesteld; anderen wijzen erop dat het prijsniveau te laag is: het dwingt de boer tot een voortgaande schaalvergroting en daardoor een steeds verder gaande aantasting van milieu en landschap. De boeren zelf hebben er geen vrede mee, dat zij jaarlijks een hoge productiviteitsgroei realiseren die een soortgelijk effect heeft als de stukwerk-beloning aan de lopende band: de beloning per eenheid product daalt in dezelfde mate als de productiviteit stijgt.

In 1974 kwam het tot een voor Nederlandse begrippen felle uitbarsting. Op 29 juli blokkeerden boeren een aantal grensposten in het Noorden van het

land; op 31 juli sloeg de actie over naar Overijssel, de volgende dag kwamen ook de boeren in de Haarlemmermeer in beweging, terwijl op 2 augustus de acties over het gehele land voorkwamen. Op 3 augustus was vooral Zeeland aan de beurt. Zondag 4 augustus was een algemeen gerespecteerde rustdag, terwijl op 5 augustus enkele wegen rond Rotterdam werden bezet. Op dezelfde dag vroeg de regering een eind te maken aan de acties, hetgeen zonder dralen geschiedde. Maar inmiddels was er wel iets uitzonderlijks gebeurd.

Nederlandse boeren zijn er niet aan gewend te demonstreren op de openbare weg. Zelfs een radicale beweging als de BVL waaruit later de Boerenpartij is voortgekomen, heeft betrekkelijk zelden het wapen van de demonstratie gehanteerd. De landbouw heeft op een andere wijze zijn belangenbehartiging georganiseerd, nl. door een sterke uitbouw en een intensieve benutting van overleg-organen. Via het Landbouwschap is de georganiseerde landbouw vertegenwoordigd in alle processen van besluitvorming die de landbouw ook maar enigszins raken. Soms wordt deze vorm van belangenbehartiging aangevuld met het beleggen van een goed georganiseerde demonstratieve vergadering. Deze vergaderingen zijn niet bedoeld als dreigement aan de overheid; waarmee zou men trouwens legitiem kunnen dreigen? Deze vergaderingen dienen ter versterking van het vertrouwen van de boeren in de eigen organisaties en daardoor tot een versterking van de positie van deze organisaties in het onderhandelingsproces met de overheid.

In de zomer van 1974 was de situatie echter anders. Niet wat betreft het landbouwbeleid van Den Haag of Brussel. Evenmin was de positie van de boer duidelijk verslechterd. Wel was er in 1974 als onderdeel van normale marktschommelingen sprake van een terugval na twee relatief gunstige jaren. Het leek echter mogelijk de onrust onder de boeren op te vangen met de vaker gehanteerde sociale techniek van de protest-vergadering. Reeds op 30 juli distantieerde de top van de centrale standsorganisaties zich van de acties die inmiddels hadden plaats gevonden, terwijl op 31 juli het besluit viel op korte termijn een massale demonstratieve vergadering uit te schrijven. Niets bijzonders aan de hand?

De situatie van 1974 week af van die van voorgaande jaren omdat inmiddels een nieuw politiek wapen tot ontwikkeling was gekomen: de gijzeling van derden als pressiemiddel in de onderhandelingen. Deze gijzeling is volledig indien de bewegingsvrijheid van de gijzelaars tot het uiterst minimum is teruggebracht; overschrijding van dit minimum impliceert de nederlaag van de actievoerders. Het is echter in veel gevallen voldoende om de bewegingsvrijheid van de gijzelaars slechts in beperkte mate te belemmeren, mits het aantal gijzelaars maar groot is. De kracht van het pressiemiddel wordt bepaald door het aantal gijzelaars te vermenigvuldigen met de mate waarin hun bewegingsvrijheid wordt beperkt. Het gaat wellicht wat ver om een wegblokkade te be-

naderen als een functioneel equivalent van een gijzeling. De publieke opinie oordeelt over beide zaken immers totaal verschillend. Niettemin blijft als belangrijk punt van overeenkomst, dat in beide gevallen sprake is van een beperking van de bewegingsvrijheid van derden die niet rechtstreeks een rol in het conflict spelen. Doordat bij een 'echte' gijzeling slechts weinig mensen in hun bewegingsvrijheid worden beperkt, moet terwille van het politiek effect de vrijheidsbeperking veel drastischer worden doorgevoerd. De consequentie hiervan is, dat gijzelaars hun situatie als veel bedreigender moeten ervaren dan mensen die gevangen zitten in een file auto's. In dit opzicht is er een duidelijk verschil.

Voordat de boeren dit wapen hanteerden was het met enig succes gebruikt door studenten, middenstanders en vrachtwagenchauffeurs. Belangrijker was nog, dat de tolerantie jegens dit wapen was toegenomen, aanvankelijk als onderdeel van het verruimende progressieve denken, later als middel tot herstel van het machts-evenwicht van pressiegroepen. Als iedereen zich van dit wapen bedient, dan kan toch ook een fatsoenlijk middenstander niet achterblijven? Aldus was een situatie ontstaan die het voor boeren normatief mogelijk maakte het voorbeeld van Franse en Belgische boeren – die hun acties van juli 1974 met succes bekroond zagen – na te volgen

De acties waren goed georganiseerd; incidenten deden zich niet voor; met de politie werd contact onderhouden. Het succes van het nieuwe politieke wapen was een somber voorteken voor het klassieke wapen, de demonstratieve vergadering die op 10 augustus zou worden gehouden. De weerstand van de centrale organisaties tegen de acties had tot gevolg dat verdere acties werden geleid op regionaal en plaatselijk niveau door boeren die geen functie hadden in de officiële bestuursorganen van de organisatie. Bestuursleden op plaatselijk niveau kwamen daardoor veelal in een rolconflict. Een plaatselijk bestuurder die wij op dit punt ondervroegen, had dit probleem opgelost door niet deel te nemen aan de voorbereiding van de acties (een blokkade van een grensovergang), maar wel toezicht te houden op het ordelijk verloop. Toen een discussie tussen een boer en een politie-agent wat hoog dreigde op te lopen, legde hij de boer het zwijgen op en stuurde de agent weg, als wethouder had hij kennelijk voldoende gezag hiertoe. Via binnenwegen ging hij naar de andere zijde van de grens en deelde wachtende toeristen mee dat om 12 uur de grens weer zou open gaan.

Het succes van de acties (veel publiciteit, geen incidenten, geen duidelijke morele afkeuring) verhoogde het prestige van de actieleiders, en wel ten koste van het gezag van de hogere bestuurslagen van de centrale organisaties. Toen deze dan ook op 10 augustus de beproefde sociale techniek van de protest-vergadering toepasten om de onrust onder de boeren om te smeden tot een verhoogde loyaliteit jegens de eigen organisatie, was dit geen onverdeelde

succes. De toespraken van Zijlstra en Olieman, respectievelijk namens de centrale organisaties en de actiegroepen, verliepen ongestoord. Groot tumult op de tribunes verhinderde dat Mertens, voorzitter van de katholieke organisatie (KNBTB) het woord nam.³ De actiegroepen leken de vergadering over te nemen. Olieman nam het woord en pleitte voor een reorganisatie van de top van de standsorganisaties. De geluidsinstallatie werd nu ijlings uitgeschakeld. Nu de agressie zich meer en meer richtte op de eigen organisaties in plaats van op het landbouwbeleid van de overheid, deed de minister van Landbouw, Van der Stee, terecht een poging om de situatie te redden. Hij beging echter de vergissing door in de eerste zin die hij uitsprak niet in te haken op datgene wat bij de aanwezige 30.000 boeren vooraan in het bewustzijn stond: de macht die men op dat moment als massa manifesteerde. Uit zijn eerste woorden sprak medelijden met boeren die het zo moeilijk hebben. Derhalve opnieuw tumult, en een voortijdige sluiting van de bijeenkomst.⁴

Het verdere verloop van de gebeurtenissen laat zien: een debat in de Tweede Kamer teneinde het politieke proces weer in legitieme banen te leiden; maatregelen ten behoeve van de landbouw waarover de actiegroepen meer ontevreden zijn dan de standsorganisaties; pogingen binnen één van de standsorganisaties om actieleaders te royeren⁵; na enige tijd een vervanging van de voorzitters van elk van de drie standsorganisaties; een duidelijke verstroeving van de relatie tussen de georganiseerde landbouw en het ministerie.

II De demonstranten van 1974

1 Inleiding – Eén van de vragen die in het kader van een in 1975 gehouden survey-onderzoek⁶ in N.O. Twente aan de orde werden gesteld, had betrekking op de boerendemonstraties van 1974. In het onderzoek is gebruik gemaakt van een theoretische benadering welke ontleend is aan Irwin⁷ en Finifter.⁸ Voordat we hier nader op ingaan zal eerst het begrip 'politieke participatie' nader worden uitgewerkt en de invloed van enkele sociaal-economische en sociaal-structurele factoren op de politieke participatie worden beschreven.

2 Politieke participatie – Wanneer we ervan uitgaan dat politieke participatie een vorm van handelen is gericht op het bestendigen c.q. wijzigen van de bestaande waarden-toedeling binnen een organisatie met een gezagsstructuur, is het mogelijk een onderscheid te maken naargelang men bij het nastreven van deze doeleinden al dan niet geïnstitutionaliseerde middelen hanteert. In navolging van Finifter spreken we van een conformistische politieke participatie, indien de deelnemers aan het politieke proces uitsluitend gebruik maken van geijkte middelen. In ons parlementair-democratisch bestel houdt dit o.m. in: deelnemen aan verkiezingen, lid worden van een politieke partij, wen-

sen of grieven kenbaar maken aan politieke leiders.⁹ Het organiseren van een protest-demonstratie heeft reeds kenmerken van een 'reform-orientation'. Van een reformistische politieke participatie is stellig sprake wanneer de gehanteerde middelen in strijd zijn met de spelregels van de parlementaire democratie. Niet in strijd met deze regels is een demonstratie die uitsluitend erop gericht is om aan de andere partij duidelijk te maken hoe omvangrijk de eigen aanhang is. Deze strijdigheid ontstaat wel wanneer niet alleen van machtsvertoon, maar ook van machtsuitoefening sprake is. Wanneer de demonstratie doelgericht leidt tot de beperking van de bewegingsvrijheid van anderen, hebben we te maken met een meer of minder vergaande vorm van gijzeling.

In concreto beschouwen we in ons onderzoek de boeren die wel lid zijn van een politieke partij maar niet hebben deelgenomen aan de demonstraties van 1974 als conformistische politieke participanten. Degenen die daartegen wel hebben deelgenomen aan de wegblokkades maar niet lid zijn van een politieke partij, delen we in bij de reformistische participanten. Dit begrippenkader biedt de mogelijkheid om de wegblokkades niet louter te zien als verstoringen van de openbare orde, maar deze — in overeenstemming met de intenties van de betrokkenen — te beschouwen als vormen van politiek gedrag. Behalve naar de aard hebben we ook een onderscheid gemaakt naar de mate van politieke participatie. Degenen die geen van beide hiervoor genoemde vormen van politieke participatie vertonen, noemen we politiek niet-actief. Geheel juist is dit overigens niet, omdat verreweg de meesten van hen wel deelnemen aan de verkiezingen. Degenen die zowel lid zijn van een politieke partij als ook hebben deelgenomen aan de blokkades, hebben we tot de politiek actieven gerekend.

3 *Kenmerken van participanten* — Om meer inzicht te krijgen in aard en mate van politieke participanten is nagegaan hoe deze verschijnselen gerelateerd zijn aan enkele sociaal-economische en sociaal-structurele factoren: bedrijfsomvang, groei van het bedrijf, het al dan niet uitoefenen van een nevenberoep, opleiding, leeftijd en mate van participatie in de standsorganisaties. De variabele 'bedrijfsomvang' bestaat uit vier categorieën naargelang het aantal standaardbedrijfseenheden¹⁰; voor een nadere specificatie zie tabel 1. De groei van het bedrijf is gemeten door de omvang in 1975 te berekenen als percentage van de omvang in 1970. Bij de variabele 'participatie standsorganisatie' is een indeling gemaakt in drie categorieën, zie tabel 1. Formeel is het onjuist om bestuursfuncties in standsorganisaties en in landbouwcoöperaties bijeen te voegen in één categorie die een intensieve participatie in de standsorganisatie indiceert. Praktisch gezien is dit echter minder bezwaarlijk omdat zowel de standsorganisaties als de coöperaties hun bestuursleden re-

cruteren uit hetzelfde veld van de zgn. vergaderboeren.

In het voorgaande is reeds vermeld op welke wijze mate en aard van politieke participatie zijn gemeten op individueel niveau. Wanneer we — zoals in tabel 1 is gedaan — een aantal categorieën willen vergelijken ten aanzien van mate van politieke activiteit, kan het percentage niet-actieven als zinvolle indicatie fungeren. Wat betreft de aard van politieke participatie is een eenvoudige vergelijking van percentages conformisten en reformisten niet zinvol. Immers, een categorie met een relatief laag percentage niet-actieven heeft meer kans op zowel een hoog percentage conformisten als reformisten. Als maatstaf voor reformistisch gedrag op collectief niveau is daarom gehanteerd: de frequentie van individueel reformistisch gedrag als percentage van de som van reformistisch en conformistisch gedrag: $F_{ref} = 100 \times f_{ref} / (f_{ref} + f_{conf})$.

Tabel 1:

Mate en aard van politieke participatie gerelateerd aan: bedrijfsomvang, groei van het bedrijf, nevenberoep opleiding, leeftijd, en participatie in standsorganisaties

	N	% niet-actief	f_{ref}	f_{conf}	F_{ref}
bedrijfsomvang					
eerste kwartiel	52	54	10	11	48
tweede kwartiel	55	22	25	8	76
derde kwartiel	48	31	19	7	73
vierde kwartiel	48	19	18	8	69
groei van het bedrijf					
<100	28	43	6	6	50
100–10 9	46	41	12	10	55
110–129	55	24	25	5	83
≥130	74	27	29	13	69
nevenberoep					
wel nevenberoep	41	41	10	9	53
geen nevenberoep	162	29	62	25	71
opleiding					
alleen lagere school	48	25	14	6	70
idem + cursussen	33	27	12	8	60
lagere landb. school	40	40	13	6	68
idem + cursussen	17	15	21	6	78
hoger	35	29	12	8	60
leeftijd					
<40	50	34	22	2	92
40–45	42	21	17	6	74
46–55	53	36	15	11	58
≥56	55	29	18	15	55
participatie standsorg.					
geen lid	32	50	10	4	71
lid zonder bestuursf.	134	31	48	23	67
bestuursfunctie	35	17	12	7	63

De onderzoeksresultaten met betrekking tot de mate van politieke participatie bevestigen een beeld dat uit veel politicologisch onderzoek naar voren komt: politieke participatie vertoont elitaire kenmerken. Het percentage politiek niet-actieven neemt sterk af bij toenemende bedrijfsgrootte. Boeren op sterk groeiende bedrijven zijn politiek actiever dan boeren op zwakgroeiende of qua omvang stagnerende bedrijven. Boeren met een nevenberoep zijn politiek minder actief dan fulltime boeren. Niet in overeenstemming met de algemene trend is, dat een hogere opleiding niet duidelijk samengaat met een grotere politieke activiteit. De samenhang tussen participatie in de standsorganisatie en mate van politieke activiteit is weinig verwonderlijk. Wie actief deelneemt aan het werk van een standsorganisatie, ervaart de sociaal-economische ontwikkeling niet als een fatum, maar onderkent de mogelijkheid en wenselijkheid van beïnvloeding van deze ontwikkeling. Politieke participatie stoelt op eenzelfde levenshouding.

Bezien we vervolgens de aard van de politieke participatie. De gegevens in tabel 1 laten duidelijk zien, dat de reformistische politieke participatie sterker aanwezig is bij boeren op grotere bedrijven, bij boeren op sneller groeiende bedrijven, bij boeren zonder nevenberoep. De wegblokkades zijn derhalve niet uitgevoerd door een desperate agrarische underdog, maar door boeren die in de huidige agrarische ontwikkeling over de beste papieren beschikken. Leeftijd blijkt eveneens een duidelijke samenhang te vertonen met de aard van politieke participatie; jongeren zijn meer geneigd tot reformistisch gedrag. Voor een deel zal dit met behulp van psychologische factoren verklaarbaar zijn. Daarnaast speelt waarschijnlijk ook een rol, dat de ouderen hechter verankerd zijn in een politieke cultuur waarin elke vorm van intimidatie en fysiek geweld als per definitie ondemocratisch wordt beschouwd. Overigens blijkt een aanmerkelijk percentage van de jongere boeren politiek niet actief. Opvallend is, dat een actieve participatie in de standsorganisatie leidt tot een afzwakking van de reformistische oriëntatie. Deze tendentie is sterker dan in de cijfers van tabel 1 tot uiting komt. Er is namelijk een duidelijke correlatie tussen participatie in een standsorganisatie en bedrijfsomvang. De niet-leden zijn vooral te vinden op de kleinere bedrijven. Sterker nog is het verschil tussen gewone leden en bestuursleden; de laatsten vormen wat betreft bedrijfsomvang (en opleiding) een duidelijke elite. Volgens de algemene tendentie die in tabel 1 tot uiting komt, zouden de actieve participanten van de standsorganisaties op grond van hun sociaal-economische positie meer geneigd moeten zijn tot een reformistische politieke participatie, terwijl in feite het tegendeel het geval is. Participatie in de standsorganisatie leidt derhalve tot een duidelijke afremming van reformistische tendenties in de politieke participatie. Het survey-materiaal bevestigt de aanwezigheid van een rolconflict waarvan eerder sprake was (p. 365).

4 *Politieke participatie als functie van satisfactie en zelfvertrouwen* — In de eerste decennia na de laatste wereldoorlog werd een geringe participatie van de burgers in de formele politieke instituties als een wezenlijk probleem van het democratische bestel ervaren. Het was de periode waarin de grote emancipatie-bewegingen van het begin van deze eeuw uitgewerkt leken zonder dat er duidelijke tekenen waren van nieuwe bewegingen. De parlementaire democratie leek in toenemende mate te worden uitgehold door de wetenschappelijke deskundigheid van de bureaucratie, het corporatisme van de gevestigde organisaties en de matige belangstelling voor politieke zaken bij de gewone burger die in toenemende mate de bestaanszekerheid van de verzorgingsstaat ondervond. Hoewel we voorzichtig moeten zijn met de groeiende beeldvorming van de jaren vijftig als hoogte- c.q. dieptepunt van gezapigheid tussen de turbulentie van de jaren dertig en zestig, kan toch moeilijk worden ontkent, dat de formele politieke instituties vrijwel een monopoliepositie hadden verworven ten aanzien van de kanalisering van politieke activiteiten. Wanneer deze instituties bovendien gewapend zijn met wetenschappelijke deskundigheid, worden voor de 'gewone' man de psychische kosten van een actieve politieke participatie al spoedig tamelijk hoog. Onder de geschetste omstandigheden daalt het 'politiek zelfvertrouwen': de mate waarin burgers het gevoel hebben dat verandering in hun sociaal systeem mogelijk is en dat zij daar zelf aan mee kunnen werken.¹¹

Politieke participatie is niet alleen een functie van politiek zelfvertrouwen. Binnen de bonte verzameling van factoren die van invloed zijn op politieke participatie (b.v.: interesse, vrije tijd, relaties, toegankelijkheid van plaatsen waar besluiten worden genomen) is de mate van satisfactie met de bestaande situatie een veel genoemde. Een voor de hand liggende veronderstelling is, dat een toenemende satisfactie gepaard gaat met een afnemende politieke participatie. Waarom zou men energie steken in maatschappij-verandering indien men redelijk tevreden is met de bestaande situatie? Niettemin blijkt veelvuldig uit onderzoek, dat met name een onvrede met de bestaande situatie leidt tot non-participatie in politieke systemen.

In dit kader krijgt het onderscheid tussen conformistische en reformistische politieke participatie meer theoretische significantie. Als de gealiëneerden dan weinig participeren conform de spelregels van de officiële politieke instituties, zijn zij dan wel actief in zgn. buitenparlementaire bewegingen en acties? In een interessant theoretisch schema¹² geeft Finifter hypothetisch aan op welke wijze de interactie tussen politiek zelfvertrouwen en satisfactie inwerkt op de mate en de aard van politieke participatie; zie tabel 2. De rationale en het mechanisme¹³ van deze theorie zijn beknopt en helder door Irwin als volgt samengevat¹⁴:

'High efficacy (politiek zelfvertrouwen, N.) is known to produce (or be produ-

ced by) political participation. Thus those in the High efficacy column should be more likely to participate. But the manner of this participation should be different depending upon the degree of satisfaction. Those who are high on both should be strong in 'conformative participation', i.e. voting, attending to mass media, and working within the traditional party structure. Those lower in satisfaction should have more or a 'reform orientation'. They should work less within the traditional party structure, and more in 'protest groups working within institutional framework'.

Among those with a low sense of efficacy, but a high sense of satisfaction 'apathy' may prevail. If one is basically satisfied, and one probably could not do much to change things anyway, a stimulus for participation is certainly missing. Those low on both counts may be characterized by 'extreme disengagement'. This may take the form of 'complete withdrawal' from the political system, or may find expression in 'separatist and revolutionary movements'.

De wijze waarop politieke participatie is geoperationaliseerd, is in het voorgaande reeds uiteengezet. Als maatstaf voor politiek zelfvertrouwen is gebruik gemaakt van een schaal van Daudt, v. d. Maesen en Mokken,¹⁵ zij het dat enige aanpassingen nodig waren vanwege de aard van de onderzochte populatie.

De schaal bestond uit de volgende items:

- a kamerleden bekommeren zich niet zoveel om de mening van mensen als ik;
- b de top van de standsorganisaties bekommert zich niet veel om de mening van mensen zoals ik;
- c de politieke partijen zijn alleen maar geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening;
- d mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op het beleid van de standsorganisaties;
- e voor mensen zoals ik is de Nederlandse politiek te ingewikkeld;
- f voor mensen zoals ik is de politiek van de standsorganisaties te ingewikkeld;
- g omdat ik zo weinig van politiek afweet, zou ik eigenlijk niet moeten stemmen;
- h bij de bepaling van de politiek van de standsorganisaties speelt de mening van boeren zoals ik een grote rol;
- i er zijn zoveel mensen bij de verkiezingen, dat mijn stem er niet toe doet.

De mate van (dis)satisfactie is enigszins pover gemeten; de twee volgende items zijn hiervoor gehanteerd:

- a door de activiteiten van de overheid wordt de situatie voor de boeren in ons land beter;
- b het beleid van de overheid brengt de welvaart voor de boeren ernstig in gevaar.

Om ingepast te kunnen worden in het schema van Finifter was het nodig de verdeling van de antwoord-scores zodanig te dichotomiseren, dat een evenwichtige verdeling over de vier cellen zou ontstaan. Door de geringe correlatie tussen (dis)satisfactie en politiek zelfvertrouwen leverde dit weinig problemen op.

Tabel 2:

Mate en aard van politieke participatie gerelateerd aan politiek zelfvertrouwen en satisfactie

		politeik zelfvertrouwen			
		gering		hoog	
gering	<i>Hyp.:</i> extreme dis- engagement			<i>Hyp.:</i> reform orientation	
	niet actief	18 = 36,0 %		niet actief	15 = 22,7 %
	conformatief	8		conformatief	12
	reformistisch	17 $F_{ref} = 68$		reformistisch	29 $F_{ref} = 71$
	actief	7		actief	10
		—		—	
		50		66	
satisfactie	<i>Hyp.:</i> apathy			<i>Hyp.:</i> political integration	
	niet actief	18 = 40,9 %		niet actief	13 = 30,2 %
	conformatief	9		conformatief	5
	reformistisch	11 $F_{ref} = 55$		reformistisch	15 $F_{ref} = 75$
	actief	6		actief	10
		—		—	
		44		43	

Overeenkomstig de hypothese van Finifter blijkt dat degenen met een relatief hoog politiek zelfvertrouwen actiever zijn dan degenen met een laag zelfvertrouwen. (de percentages niet-actief zijn in de cellen 2 en 4 lager dan in cellen 1 en 3). Wanneer een relatief hoog zelfvertrouwen samengaat met een relatief hoge satisfactie zouden we een actieve participatie verwachten in gesanctioneerde politieke kaders. Wat blijkt echter? Deze categorie (cel 4) vertoont in vergelijking met de andere drie categorieën de geringste neiging tot conformistische politieke participatie. Via een andere benadering komen we tot hetzelfde resultaat. Zoals te verwachten was, vertonen degenen met een gering politiek zelfvertrouwen en tegelijkertijd een relatief hoge satisfactie de geringste politieke activiteit (cel 3). In deze categorie treffen we ook de laagste F_{ref} aan. Wanneer we via de verticale as van het schema verhuizen naar cel 1 (de satisfactie wordt gering terwijl het zelfvertrouwen constant blijft), dan blijkt een stijging van F_{ref} . Deze stijging is evenwel sterker wan-

neer we overstappen van cel 3 naar cel 4. De conclusie is derhalve, dat met name de boeren die het meeste vertrouwen hebben in de gesanctioneerde politieke instituties en die relatief het meest tevreden zijn met het door de overheid gevoerde landbouwbeleid het niet-legitieme middel van de wegblokka-des hebben gehanteerd.

Voor dit op het eerste gezicht zeer merkwaardige verschijnsel zijn twee mogelijke verklaringen aan te voeren.

(a) Het onderzoeksmateriaal laat slechts vergelijkingen toe binnen een groep boeren. Binnen deze groep vergelijken we relatief meer tevredenen met relatief minder tevredenen en mensen met relatief meer of minder politiek zelfvertrouwen. In het grotere verband van de Nederlandse maatschappij is het denkbaar, dat de boeren als geheel voornamelijk in cel 2 van het schema van Finifter zitten. Men is dan rijp voor reformistisch politiek gedrag, hetgeen door een elite uit de groep wordt georganiseerd. Deze elite heeft voldoende politiek zelfvertrouwen, maar ook een voldoende laag niveau van satisfactie om zijn toevlucht te kunnen nemen tot reformistisch politiek gedrag, zij het dat er binnen de groep leden zijn die nog meer reden tot onvrede hebben.

(b) Wat wij reformistisch politiek gedrag hebben genoemd, is geleidelijk aan zozeer ingeburgerd, dat we beter kunnen spreken van een alternatieve vorm van conformistisch politiek gedrag. Het demonstratiewapen is de laatste jaren zo veelvuldig gehanteerd — waarbij men zijn activiteiten gaarne trachtte te legitimeren met een beroep op de bijna heilig verklaarde burgerlijke ongehoorzaamheid —, dat er in dit opzicht sprake is van een devaluatie van het reformistische karakter. Groepen die tot voor kort het houden van demonstraties weinig gepast vonden, stappen nu gemakkelijk over hun bezwaren heen. Er is sprake van een betekenisverschuiving.

Een kenmerk van de boerendemonstraties van 1974 was, dat deze uiterst afgemeten en beheerst waren. Er vonden geen vernielingen plaats; men zocht geen dramatische effecten door bv. openlijke dierenmishandeling; in Twente was het de boeren verboden door de actieleiders om in discussie te treden met gedupeerde weggebruikers; met de politie werd regelmatig contact onderhouden. Het is een vorm van actie voeren die typerend is voor een groep die aandacht vraagt, maar zich op geen enkele wijze buiten de maatschappij wil plaatsen. Een veelzeggend detail: in het onderzoeksgebied reed de pastoor bij gebrek aan ander tuig op zijn fiets mee in de demonstratie.

Noten

1 Voor een analyse van de consequenties en (on)wenselijkheid van economische groei voor de landbouw zie: A. T. J. Nooij, *Landbouw en economische groei, Bedrijfsontwikkeling*, jrg. 7 (1976), pp. 613-618.

2 Voor een overzicht van doeleinden en instrumenten van landbouwbeleid zie:

- A. T. J. Nooij, Het landbouwbeleid, in A. Hoogerwerf (red.), *Beleid Belicht*, dl. 2, Alphen a. d. Rijn 1972, pp. 62-84.
- 3 Mertens werd verweten dat hij in een interview de mening had verkondigd, dat nog 30 % van de boeren zou moeten verdwijnen. De felheid van de reactie van de boeren was minder een gevolg van de inhoud van Mertens weinig opzienbarende uitspraak, maar is vooral verklaarbaar uit het verhoogde gevoel van zelfbewustzijn nadat men zich door succesvolle demonstraties had gepresenteerd als een krachtige beroepsgemeenschap.
- 4 Een helder en beknopt overzicht van de gebeurtenissen is te vinden in *Keesings Historisch Archief*, 43 (1974), no. 2245 (6 sept.), pp. 564-568.
Voor een kroniek van de acties gebaseerd op gesprekken met actieleiders zie: *Nieuwsbrief* 3 (1974), no. 4, uitgave van Boerengroep Wageningen.
- 5 *De Boerderij*, 59 (1974), no. 7 (11-16 nov.), p. 20.
- 6 Het onderzoek vond plaats in de gemeenten Denekamp en Ootmarsum en was georganiseerd als een leeronderzoek in het kader van de sociologie-opleiding aan de L.H. Een aselechte steekproef is getrokken uit bedrijven van tenminste 4 ha. De omvang van de steekproef was 286. Van de bedrijfshoofden op deze bedrijven is uiteindelijk 74 % geïnterviewd, 15 % kwam niet voor een interview in aanmerking (te klein bedrijf) of was onbereikbaar (te hoge leeftijd, bedrijf inmiddels beëindigd, e.d.); het aantal weigeringen bedroeg 11 %.
- 7 Galen A. Irwin, Political efficacy, satisfaction, and participation. *Mens en Maatschappij*, 50 (1975), no. 1, pp. 24-37.
- 8 Ada W. Finifter, Dimensions of political alienation. *The American Political Science Review*, 64 (1970), no. 2, pp. 389-410.
- 9 Er is veel voor te zeggen om ook het lidmaatschap van een standsorganisatie te beschouwen als een vorm van conformistisch politiek gedrag. Daardoor zouden wij echter niet meer de mogelijkheid hebben om de mate van participatie in de standsorganisaties te hanteren als onafhankelijke variabele bij de verklaring van aard en mate van politieke participatie.
- 10 Standaardbedrijfseenheden zijn een maatstaf voor de productieomvang van een agrarisch bedrijf, gebaseerd op de factorkosten per ha. of per dier bij een moderne doelmatige bedrijfsvoering en het prijspeil van een bepaald jaar.
- 11 T. Noldus, Invloed van de kiezers, *Acta Politica*, VI (1971), p. 245.
- 12 Ada W. Finifter, op. cit. (noot 8), p. 407.
- 13 'The rationale is an explanation of the nature of the included phenomena and leads to the nominal definitions of the concepts of the model. The particular emphasis of the definitions of the concepts in any model determines, in turn, the structure of their relationship. This structure will be called the 'mechanism' of the model'. David E. Willer, *Scientific Sociology*, Prentice/Hall, 1967, p. 17.
- 14 Galen A. Irwin, op. cit. (noot 7), p. 28.
- 15 H. Daudt, C. E. v. d. Maesen, R. J. Mokken, Political efficacy, a further exploration. *Acta Politica*, (1967-1968), pp. 286-307.